

Вільгельм Гаўф/ Wilhelm Hauff (1802 – 1827) – Літаратурная спадчына Гаўфа складае тры альманахі казак, адзін з якіх быў выдадзены яго жонкай пасля смерці пісьменніка, некалькі раманаў і вершаў. У Байрсбране знаходзіцца “Музей казак Вільгельма Гаўфа” (Hauffs Märchenmuseum), а ля замка Ліхтэнштэйн ля Штутгарта ўсталяваны помнік пісьменніку.

Карлік Нос (Der Zwerg Nase)

У адным даволі буйным горадзе Германіі шмат гадоў таму сціпла і мірна жыў-пажываў шавец са сваёй жонкай. Ён днём сядзеў на рагу вуліцы і латаў туфлі ды чаравікі, а, даводзілася, шыў і новыя, калі хтосьці давяраў яму такую справу; але тады яму трэба было спачатку купляць скуру, таму што ён быў бедны і ніякіх запасаў не меў. Яго жонка прадавала гародніну і садавіну з маленькага гародчыка перад варотамі, і людзі ахвотна куплялі ў яе, таму што яна была чыста і акуратна апранутая, да таго ж умела прыгожа раскласці і прапанаваць сваю гародніну.

У гэтых людцаў рос прыгожы хлопчык, прыемны з твару, зграбны і ўжо ладны ростам для сваіх дванаццаці гадоў. Ён звычайна сядзеў каля маці на гароднінным рынку, часам дапамагаў служанкам ці кухарам, якія купілі штось у шаўчыхі, данесці частку купленага дадому, і рэдка ён вяртаўся з такога паходу без прыгожай кветкі, нейкай дробязі альбо пірага; гаспадарам кухараў падабалася, калі тыя прыводзілі дадому гэтага прыгожага хлопчыка, і яны заўсёды шчодро абдорвалі яго.

Аднойчы шаўчыха, як звычайна, сядзела на рынку; перад ёй стаяла некалькі кашоў з капустай і іншай гароднінай, усялякімі травамі і насеннем, а ў маленькім кошыку месціліся раннія грушы, яблыкі і абрыкосы. Малы Якаб (так звалі хлопчыка) сядзеў каля яе і звонкім голасам хваліў тавары: “Сюды, панове, паглядзіце, якая цудоўная капуста, які прыемны водар у гэтых траваў; раннія грушы, раннія яблыкі і абрыкосы, купляйце, жанчынкі! Мая маці аддасць нядорага!” Так выкрыкваў хлопчык.

У гэты час праз рынак ішла старая кабета; яна мела выгляд недагледжанай абадранкі; у яе быў маленькі, востранькі, па-старэчы зморшчаны тварык, чырвоныя вочы, востры кручкаваты нос, які амаль даходзіў да падбароддзя; яна абапіралася на доўгую кульбу, і ўсё ж нельга было сказаць, як яна ідзе, бо яна кульгала, і спатыкалася, і хісталася.

Здавалася, яе ногі былі на шарнірах, і яна ў любы момант магла перакуліцца і бразнуцца вострым носам аб брук.

Шаўчыха ўважліва прыгледзелася да гэтай жанчыны. Ужо добрых шаснаццаць гадоў яна штодня сядзела на рынку і ніколі раней не бачыла гэтую дзіўную асобу. Яна міжволі спужалася, калі старая закульгала да яе і спынілася каля яе кашоў.

– Вы гандлярка гароднінай Ганна? – спытала старая непрыемным каркаючым голасам, бесперапынна матляючы галавой туды-сюды.

– Так, гэта я, – адказала шаўчыха. – Жадаеце нешта?

– Паглядзім-паглядзім! На травы зірнем, на травы зірнем, ці ёсць у цябе тое, што мне трэба, – адказала старая, нахілілася да кошыкаў і запусціла агідныя рудыя рукі ў кошык з травамі, схапіла некалькі травак, якія так прыгожа і фацэтна былі ўкладзеныя, сваімі павучынымі пальцамі, потым адну за адной пачала падносіць іх да доўгага носу і абнюхаць з усіх бакоў. У шаўчыхі як не зайшлося сэрца, калі яна ўбачыла, як абыходзіцца старая з яе рэдкімі травамі; але яна не адважвалася сказаць што-небудзь, бо пакупнік меў права праверыць тавар, а акрамя таго, яна адчула незвычайны жах перад жанчынай. Тая ж, абследаваўшы ўвесь кошык, прабурчэла: “Дрэнь, дрэнная трава, нічога з таго, што я хачу, пяцьдзсят гадоў таму было куды лепш. Дрэнь, дрэнь!”

Такія словы раззлавалі малога Якаба.

– Паслухай, ты, старая бессаромніца, – крыкнуў ён незадаволена, – спачатку ты запускаеш свае паскудныя рудыя пальцы ў цудоўныя травы, камячыш іх, потым падносіш да свайго доўгага носу. Іх жа ніхто, хто гэта бачыў, не захоча купляць, а цяпер ты яшчэ называеш наш тавар дрэнню, а ў нас жа ўсё купляе нават кухар герцага!

Старая скоса зірнула на мужанага хлопчыка, агідна засмяялася і хрыпатым голасам сказала:

– Сыноч, сыноч! Табе не падабаецца мой нос, мой цудоўны доўгі нос? Будзе і ў цябе такі, пасярэдзіне твару будзе звісаць аж да падбароддзя.

Тут яна падкаўзнула да другога кошыка, у якім была ўкладзеная капуста. Яна брала ў рукі найпрыгажэйшыя белыя качаны, сціскала іх так, што яны аж рыпелі, шпурляла іх нядбайна ў кошык, а потым прамовіла: “Дрэньны тавар, дрэнная капуста!”

– Не матляй так агідна туды-сюды галавой! – са страхам закрычаў малы. – Твая шыя тонкая, як капустаная храпка, якая лёгка ламаецца, так і твая галава можа лёгка ўпасці ў кош – хто тады захоча тут купляць?

– Табе не падабаюцца тонкія шыі? – прамармытала старая, усміхаючыся. – Няхай жа ў цябе ніякай не будзе, няхай галава расце з плячэй, каб не ўпасці з маленькага тулава!

– Не балбачыце абы-што малому, – нарэшце сказала шаўчыха, незадаволеная працяглымі мацаннем, аглядам і абнюхваннем. – Калі вы штосьці хочаце купіць, то рабіце гэта хутчэй, вы ж распужаеце мне ўсіх пакупнікоў.

– Добра, няхай будзе, як ты кажаш, – усклікнула старая, злосна зірнуўшы. – Я куплю ў цябе гэтыя шэсць качаноў; але ў мяне кій, я не магу нічога несці. Дазволь свайму сынку данесці мае тавары дадому, я аддзячу.

Хлопчык не хацеў ісці з ёй і плакаў, бо агідная жанчына выклікала ў яго жах, але маці строга загадала яму, бо яна лічыла за грэх узваліць на слабую жанчыну ўвесь гэты цяжар; амаль у слязах ён выканаў, што было загадана, сабраў качаны і пайшоў за старой жанчынай праз рынак.

Яна рухалася няхутка – амаль тры чвэрці гадзіны прайшло, пакуль яна дайшла да аддаленай часткі горада і нарэшце спынілася перад маленькай разваленай хацінкай. Яна выцягнула з кішэні стары заіржавелы кручок, спрытна ўставіла яго ў маленькую адтулінку ў дзвярах, і раптам тыя з шумам адчыніліся. Як жа здзівіўся малы Якаб, калі ўвайшоў! Усярэдзіне хата была шыкоўна абстаўленая. Столь і сцены былі мармуровыя, мэбля – з найцудоўнейшага эбенавага дрэва, інкруставанага золатам і адшліфаванымі камянямі, а падлога была са шкла і такая гладкая, што хлопчык некалькі разоў паслізнуўся і ўпаў. А старая дастала з кішэні срэбную дудачку і засвістала на ёй мелодыю, якая разнеслася па ўсім доме. Тады адразу па лесвіцы спусціліся некалькі марскіх свінак; Якабу ж здалося вельмі дзіўным, што яны ішлі на задніх ножках, на якіх замест абутку былі арэхаваы шкарлупіны, самі ж яны былі апранутыя ў чалавечую вопратку, нават у капелюшах самай новай моды.

– Куды вы падзелі мае пантофлі, паганы зброд? – закрычала старая і пачала біць па іх палкай, так, што яны з віскатам падскоквалі. – Колькі мне яшчэ стаяць так?

Яны хутка з падскокам пабеглі ўверх па лесвіцы і вярнуліся з парай шкарлупін какосавага арэха, падбітых скурай, якія яны спрытна абুলі ёй на ногі.

Цяпер яна не кульгала і не спатыкалася. Яна адкінула кульбу і з вялікай хуткасцю каўзанулася па шкляной падлозе, пацягнуўшы за руку малога Якаба. Нарэшце яна спынілася ў адным пакоі, які, упрыгожаны ўсялякімі аздобамі, быў вельмі падобны да кухні, хаця сталы з чырвонага дрэва і канапы, абвешаныя багатымі дыванамі, больш пасавалі да шыкоўнай гасцінай.

– Сядай, сыноч, – сказала старая даволі прыязна, усаджваючы яго ў кут канапы і паставіўшы перад ім стол так, каб ён не мог выкараскацца. – Сядай, цяжка табе было, чалавечыя галовы не такія лёгкія, не такія лёгкія.

– Спадарыня, што за дзівосы вы кажаце? – усклікнуў хлапчук. – Я і праўда замарыўся, але ж я нёс качаны; вы купілі іх у маёй маці.

– Памыляешся, – засмялася жанчына, падняла накрыўку кошыка і выцягнула чалавечую галаву, ухапіўшы яе за чупрыну. Малы ад страху ледзь не страціў прытомнасць. Ён не мог зразумець, як гэта здарылася, і ўвесь час думаў пра сваю маці: калі хто-небудзь даведаецца пра гэтыя чалавечыя галовы, думаў ён сам сабе, то напэўна ж абвінавацяць маці.

– Трэба ж табе аддзячыць як-небудзь за тое, што ты такі паслухмяны, – прабурчэла старая. – Пачакай хвілінку, я прыгатую табе супчык, які ты запомніш на ўсё жыццё.

Пасля гэтых словаў яна зноў свіснула. Спачатку з’явілася шмат марскіх свінак у чалавечым адзенні. На іх былі павязаныя кухарскія фартухі, а за паясамі былі апалонікі і вялікія кухонныя нажы. Потым прыскакала мноства вавёрак; на іх былі шырокія турэцкія шаравары, яны ішлі на задніх ножках, а на галовах мелі зялёныя шапачкі з аксаміту. Гэта, відаць, былі кухцікі, таму што яны з вялікай хуткасцю лазілі ўверх і ўніз па сценах, прыносілі зверху патэльні і міскі, яйкі і масла, прыправы і муку і падавалі гэта ўсё да пліты, за якой там старая ў сваім абутку ўвесь час каталася туды-сюды, і хлопчык зразумеў, што ёй вельмі хацелася прыгатаваць яму што-небудзь смачнае. Цяпер агонь, патрэскаючы, шугануў вышэй, цяпер на патэльні закурылася і закіпела, па пакоі паплыў прыемны пах, старая ж бегала туды-сюды, а вавёрачкі і марскія свінкі – за ёй. І калі яна прабягала міма пліты, яна, даўганосая, зазірала ў гаршчок. Нарэшце ўсё забулькатала і зашыпела, з гаршка ўзнялася пара, пена выбегла на агонь. Тады яна зняла гаршчок, наліла адтуль у срэбны спод і паставіла перад Якабам.

– Вось, сыноч, вось, – гаварыла яна, – толькі з’еш гэты супчык, тады ў цябе будзе ўсё, што табе спадабалася ўва мне. Табе варта яшчэ стаць добрым

кухарам, каб ты штосьці значыў, але траўка... не, траўкі табе ніколі не знайсці; чаму ў тваёй маці ў кошыку яе не было?

Хлопчык не зусім разумеў, што яна казалася, і тым большую ўвагу надаваў супу, які яму вельмі падабаўся. Яго маці гатавала яму часам даволі смачныя стравы, але такой смакаты ён яшчэ не спрабаваў. Водар пахучых траваў і вострых прыправаў падымаўся з супа, які быў адначасова салодкі і кісаваты і вельмі моцны. Калі ён дапіваў апошнія кроплі непараўнальна смачнага супу, марскія свінкі запалілі арабскія фіміям, дым якога расплыўся па пакоях, клубы рабіліся ўсё гусцейшымі і гусцейшымі і асядалі ўніз, пах фіміяму дзейнічаў на малога, дурманячы яму розум, ён крычаў і крычаў, што павінен вярнуцца да маці, а калі знемагаўся, то зноў і зноў упадаў у дрымоту, пакуль нарэшце не заснуў на канапе старой жанчыны.

Ён убачыў дзіўныя сны. Яму саснілася, быццам старая сцягвае з яго старое адзенне і ўхутвае ў скурку вавёркі. Цяпер ён мог скакаць і лазіць, як вавёрка: ён бавіў час з астатнімі вавёркамі і марскімі свінкамі – вельмі прыстойным, выхаваным народам, ён разам з імі служыў старой даме. Спачатку яго яму давяралі толькі чысціць абутак – ён павінен быў націраць алеем і шараваць да бляску какосавыя шкарлупіны, якія жанчына насіла замест пантофляў. Гэта давалася яму лёгка, бо і ў бацькоўскім доме ён часта такое рабіў. Яму снілася, што прыкладна праз год яму даручылі больш тонкі занятак: ён разам з яшчэ некалькімі вавёркамі павінен быў лавіць пылінкі з сонечных промняў і калі іх набіралася дастаткова, прасяваць праз вельмі густое валасяное сита. Старая лічыла сонечныя пылінкі самай вытанчанай ежай, і ад таго, што яна не мела ўжо ніводнага зуба, ёй пяклі з іх хлеб. А яшчэ праз год ён быў пераведзены да слуг, якія збіралі пітную ваду для старой. Для гэтага не трэба было ўкопчаць цыстэрну ці ставіць у двары бочку, каб збіраць туды дажджавую ваду – усё рабілася куды танчэй: вавёркі, а з імі і Якаб, мусілі шкарлупінамі лясных арэхаў чэрпаць расу з ружаў, і гэтую ваду старая піла. Піла яна шмат, і праца ваданосаў была вельмі цяжкаю.

Праз год яго прызначылі на службу ў самім доме. Яго абавязкам было трымаць у чысціні падлогі; але ад таго, што яны былі са шкла, на якім быў бачны нават след ад дыхання, гэта была нялёгкая праца. Служкі мусілі падмятаць шчоткай і прымацоўваць да падэшваў старыя анучкі і на іх адмыслова рухацца па пакоі.

На чацверты год ён нарэшце быў пераведзены ў кухню. Гэта была ганаровая пасада, на якую можна было трапіць толькі пасля працяглых выпрабаванняў. Якаб там узняўся па службовай лесвіцы ад кухціка да майстра па паштэтах і дасягнуў такога адмысловага ўмельства і досведу ў

справе гатавання, што сам дзівіўся. Самыя складаныя стравы, паштэты з двухсот розных складнікаў, супы з зеляніны, прыгатаваныя з усімі траўкамі зямлі, – ён усяму навучыўся, усё ён умеў рабіць хутка і ўпэўнена.

Так прайшло сем гадоў на службе ў старой жанчыны, і тут аднойчы яна, зняўшы з ног арэжавыя шкарлупіны і ўзяўшы ў рукі кошык і кульбу, каб кудысьці пайсці, загадала яму абскубсці кураня, нафаршыраваць яго травам і, пакуль яна вернецца, прыгожа яго засмажыць, да рудавата-жоўтага колеру.

Ён выканаў усё па правілах кухарскага мастацтва: скруціў кураняці шыю, акуратненька абскуб з яго пер’е, абварыў яго, вышараваў скуру, каб яна зрабілася гладкай і прыгожай, і выпатрашыў. Пасля гэтага ён пачаў збіраць травы, каб фаршыраваць кураня. У кладоўцы для траваў ён заўважыў насценную шафку, якой ён дагэтуль ніколі не бачыў. Дзверкі яе былі прачыненыя. Ён з цікаўнасцю падышоў бліжэй, каб паглядзець, што там, і – о, дзіва! – там стаяла шмат кошычкаў, ад якіх плыў моцны прыемны пах. Ён адкрыў адзін з гэтых кошычкаў і знайшоў там траўкі асаблівай формы і колеру. Сцяблінкі і лісточкі былі светла-зялёныя, а наверху сядзела маленькая кветачка, апушаная палаючай залацістай чырванню; у задуменні ён пачаў разглядаць яе, панюхаў, і ад яе пайшоў такі ж моцны пах, як калісьці ад супа, які яму прыгатавала старая. Але пах быў такі моцны, што ён пачаў чхаць, і чхаў усё мацней, мацней і... нарэшце прачнуўся.

Ён ляжаў на канапе старой жанчыны і здзіўлена азіраўся. “Як можна бачыць такія жывыя сны? – гаварыў ён сам сабе. – Я магу паклясціся, што насамрэч стаў вартай жалю вавёркай, таварышам марскіх свінак і іншай драбязы, а яшчэ і вялікім кухарам. Як будзе смяцца маці, калі я ўсё гэта ёй раскажу! Але ж яна можа насварыцца, што я заснуў у чужым доме, замест таго каб дапамагаць ёй на рынку!”

З гэтымі думкамі ён падхапіўся, каб пайсці адсюль. Усё яго цела знямела ад сну, асабліва патыліца, і ён не мог як след паварочваць галаву туды-сюды. Ён нават заўсміхаўся з самога сябе, што ён такі заспаны, бо ўвесь час, не паспяваючы і азірнуцца, стукаўся носам аб шафу, сцяну ці шкло.

Вавёркі і марскія свінкі з віскатам бегалі вакол яго, быццам хацелі праводзіць. Ён сапраўды запрасіў іх, ужо ступіўшы на парог, пайсці разам, бо гэта былі сімпатычныя звярккі, але яны каўзануліся на сваіх арэжавых шкарлупінах назад у дом, і ён толькі здалёк чуў, як яны скавыталі.

Гэта была даволі аддаленая частка горада, і яму было вельмі цяжка выблытацца з вузкіх завулкаў, ды яшчэ там была вялікая штурханіна. Там, як яму здалося, паблізу з’явіўся нейкі карлік; паўсюль можна было пачуць

воклічы: “Гэй, зірніце на агіднага карліка! Адкуль тут з’явіўся карлік? Ай, які ў яго доўгі нос, і як прырасла яго галава да плячэй, а рудыя агідныя рукі!” Іншым часам ён таксама, магчыма, пабег бы за карлікам, бо больш за ўсё ў жыцці любіў глядзець на волатаў ці карлікаў, ці на дзіўнае незнаёмае адзенне, але трэба было спяшацца да маці.

Калі ён прыйшоў на рынак, яго апанаваў вялікі страх. Маці яшчэ сядзела на сваім месцы, і ў яе кошыках было яшчэ даволі шмат гародніны (ён, відаць, спаў нядоўга), але ўжо здалёку яму здалося, што яна вельмі сумная, бо не заклікала пакупнікоў, а сядзела, абапершыся галавой на рукі, і калі ён падышоў бліжэй, яму здалося, што яна цяпер больш бледная, чым звычайна. Ён памарудзіў, не ведаючы, што рабіць. Нарэшце набраўся мужнасці, ціха падышоў да яе ззаду, пяшчотна паклаў далонь на яе руку і прамовіў:

– Мамачка, што з табой? Ты злуешся на мяне?

Жанчына павярнулася да яго, але з крыкам адхіснулася, жахнуўшыся:

– Што табе трэба ад мяне, агідны карлік? – закрычала яна. – Прэч, прэч! Я не трываю такіх жартаў!

– Што ты, мама, што з табой? – пытаўся спалоханы Якаб. – Табе, відаць, нездаровіцца; чаму ты адганяеш ад сябе свайго сына?

– Я ўжо табе сказала, ідзі куды ішоў! – злосна адказала фраў Ганна. – У мяне ты нічога не заробіш сваім фіглярствам, агідны вырадак.

“Дапраўды, Бог замуціў ёй розум! – заклапочана падумаў малы. – Што ж мне цяпер рабіць, як завесці яе дадому?”

– Любая мамачка, апамятайся, – сказаў ён. – Паглядзі на мяне як след: я ж твой сын, твой Якаб.

– Не, гэта ўжо занадта бессаромны жарт! – крыкнула Ганна сваёй суседцы. – Толькі гляньце на гэтага агіднага карліка, вось ён стаіць тут, разганяе ўсіх пакупнікоў ды яшчэ адважваецца смяцца з майго няшчасця. Кажы мне: я ж твой сын, твой Якаб. Нягоднік!

Тут суседкі паўставалі са сваіх месцаў і пачалі сварыцца, злосна, як толькі маглі, – а рыначныя гандляркі гэта добра ўмеюць – і лаялі яго, што ён насміхаецца з няшчасця беднай Ганны, у якой сем гадоў таму скралі

прыгожага, як карцінка, хлопчыка. Жанчыны прыгразілі яму разам накінуцца і падрапаць яго, калі ён зараз жа не пойдзе адсюль.

Бедны Якаб не ведаў, што яму думаць. Ён жа, як яму ўяўлялася, сёння раніцай, як звычайна, пайшоў з маці на рынак, дапамог ёй раскласці тавар, пасля гэтага прыйшоў са старой кабетай у яе дом, з'еў смачны супчык, крышку паспаў, а цяпер зноў вярнуўся. А маці і суседкі чамусьці гаварылі пра сем гадоў! І яны называлі яго агідным карлікам! Дык што ж з ім адбылося?

Калі ён убачыў, што маці нічога не хоча слухаць, у яго на вачах выступілі слёзы, і ён у засмучэнні пайшоў уніз па вуліцы да будкі, дзе яго бацька займаўся шавецкай справай. “Цікава, думаў ён – бацька таксама не захоча прызнаць мяне? Я стану пад дзвярыма і паразмаўляю з ім”.

Падышоўшы да будкі шаўца, ён стаў каля дзвярэй і зазірнуў усярэдзіну. Майстра так быў заняты сваёй працай, што не ўбачыў яго. Калі ж ён выпадкова кінуў позірк на дзверы, туфлі, дратва і шыла вываліся ў яго з рук на зямлю, і ён крыкнуў у адчай:

– Божа мой, што гэта, што гэта?!

– Добры вечар, майстра, – загаварыў малы, зайшоўшы нарэшце ў будку, – як вашыя справы?

– Дрэнна, дрэнна, малады пане! – адказаў бацька на вялікае здзіўленне Якаба, бо, здавалася, таксама яго не пазнаў. – Мая справа зусім не ідзе на лад. Цяпер я адзін і ўжо старэю, а трымаць падручнага мне не па кішэні.

– А ці няма ў вас сынка, які мог бы дапамагаць вам у працы? – працягваў дапытвацца малы.

– Быў у мяне быў сыноч, яго звалі Якаб, і цяпер ён быў бы стройным, спрытным дваццацігадовым хлапцом, які мог бы спраўна дапамагаць мне. Ха! Вось было б жыццё! Яшчэ калі яму было дванаццаць, ён быў кемлівым і спрытным і ўжо тое-сёе разумеў у рамястве, акрамя таго, ён быў сімпатычны і прыемны. Ён бы прывабліваў мне кліентаў, так што я неўзабаве больш не латаў бы, а шыў бы толькі новае! Але так ужо ўладкаваны свет!..

– А дзе ж ваш сын? – спытаў дыготкім голасам Якаб.

– Бог ведае, – адказаў бацька. – Сем гадоў таму, так, сем гадоў ужо, як яго скралі ў нас на рынку.

– Сем гадоў? – з жахам усклікнуў Якаб.

– Так, панок, сем гадоў. Я памятаю яшчэ, як сёння, як мая жонка прыйшла дадому, з плачам і крыкам, што дзень прайшоў, а дзіця не вярнулася, яна ўсюды распытвала і шукала і не знайшла яго. Я заўсёды думаў і казаў, што так атрымаецца: Якаб быў прыгожы хлопчык, гэта трэба падкрэсліць, таму мая жонка заўсёды ганарылася ім, і ёй падабалася, калі людзі хвалілі яго, і пасылала яго часта з гароднінай ці чым яшчэ ў знатныя дамы. І гэта было правільна: яго заўсёды шчодро абдорвалі. Але я казаў: “Прыглядай за Якабам! Горад вялікі, у ім жыве шмат благіх людзей, прыглядай жа за Якабам!” Так і здарылася, як я казаў. Прыходзіць аднойчы на рынак старая, агідная баба, таргуе садавіну і гародніну і нарэшце купляе столькі, колькі сама данесці не можа. Мая жонка, добрая душа, пасылае з ёй хлочкика і... з таго часу мы больш яго не бачылі.

– Вы кажаце, прайшло ўжо сем гадоў?

– Сем гадоў будзе вясной. Мы клікалі яго, мы хадзілі ад дома да дома і пыталися; некаторыя людзі ведалі і любілі Якаба і шукалі яго разам з намі, але дарэмна. Ніхто і не бачыў ніколі жанчыны, што купляла тады гародніну. Але адна старэнькая бабуля, якая пражыла ўжо дзевяноста гадоў, сказала, што гэта можа быць злая фея Кройтэрвайс, якая адзін раз у пяцьдзсят гадоў выходзіць у горад, каб накупіць сабе ўсяго.

Так гаварыў бацька Якаба і пры гэтым біў па абутку малатком і дзвюма рукамі працягваў дратву. Малому ж паступова рабілася зразумела, што з ім здарылася: значыць, ён не трызніў, а сапраўды сем гадоў быў вавёркай-служкам у старой феі. Злосць і сум так напоўнілі яго сэрца, што яно ледзь не разарвалася. Старая скрала ў яго сем маладых гадоў, а што ён атрымаў наўзамен? Магчымасць націраць да бляску пантофлі з какасавых арэхаў, даглядаць за тым, каб пакой са шкляннай падлогай заўсёды быў чысты? Навучыўся ў марскіх свінак усім таямніцам кухні?

Нейкі час ён проста стаяў і раздумваў пра свой лёс. Нарэшце бацька спытаў:

– Магчыма, вам нешта падабаецца з маіх вырабаў, юны пан? Напрыклад, пара новых пантофляў ці, – дадаў ён усміхаючыся, – можа, футарал для вашага носа?

– Што вы прычапіліся да майго носа? – сказаў Якаб. – Навошта яму футарал?

– Ну, – адказаў шавец, – каму што падабаецца. Але вось што я павінен вам сказаць: калі б у мяне быў такі жудасны нос, я заказаў бы на яго футарал з ружовай лакараванай скуры. Гляньце, у мяне пад рукой якраз ёсць цудоўная кура; праўда, для гэтага спатрэбіцца не менш за паўметра. Але як цудоўна вы былі б забяспечаны, панок. А то ж натыкаецеся на кожнае шуло, на кожную падводу, ад якой хочаце ўхіліцца.

Малы стаяў анямелы ад жаху. Ён абмацаў свой нос, які быў тоўсты і даўжынёй ці не ў дзве далані! Значыць, старая змяніла і яго выгляд! Вось чаму яго не пазнавала маці, вось чаму яго абзывалі агідным карлікам!

– Майстра, – звярнуўся ён ледзь не са слязьмі да шаўца, – ці няма ў вас пад рукой люстэрка, каб мне паглядзецца?

– Панок, – сур'ёзна адказаў бацька, – Бог вам не даў такога выгляду, якім можна было б фарсіць, і ў вас няма прычыны кожную гадзіну пазіраць у люстэрка. Кіньце гэтую звычку, для вас яна – асабліва смешная.

– Ну дазвольце мне зірнуць на сябе! – усклікнуў малы. – Я ж не з форсу!

– Дайце спакою, у мяне свайго люстэрка няма. У жонкі ёсць маленькае, але я не ведаю, дзе яна яго хавае. Але калі вам так закарцела паглядзецца, дык праз вуліцу жыве Урбан, цырульнік, у яго ёсць люстэрка, у два разы большае за вашу галаву; паглядзіцеся ў яго, а пакуль – да пабачэння!

З гэтымі словамі бацька мякка выштурхнуў яго з будкі, зачыніў за ім дзверы і зноў сеў за працу. А малы, вельмі засмучаны, пайшоў праз вуліцу да Урбана, цырульніка, якога ён добра ведаў яшчэ з былых часоў.

– Добрай раніцы, Урбан, – звярнуўся ён да таго, – будзьце ласкавы, дазвольце мне паглядзецца ў вашае люстэрка.

– Ды калі ласка, вунь яно стаіць, – са смехам усклікнуў цырульнік, а з ім гучна засмяліся і яго кліенты, якім ён стрыг бароды.

– Вы сімпатычны хлапчук, стройны і вытанчаны, шыйка лебядзіная, ручкі каралевы і кірпаты носік, прыгажэйшага не знойдзеш. Таму і форс у вас ёсць, гэта праўда. Але глядзіцеся, колькі вам захочацца, нельга, каб пра мяне казалі, што я ад зайздрасці не даў вам паглядзецца ў маё люстэрка.

Так прамовіў цырульнік, і цырульня напоўнілася рогатам, падобным да іржанья. А малы тым часам падышоў да люстэрка і паглядзеўся. Слёзы выступілі ў яго на вачах. “Ну пэўна ж, у такім выглядзе ты, любая мамачка, не магла пазнаць свайго Якаба, – сказаў ён сам сабе. – Ён не так выглядаў у радасныя дні, калі ты ганарылася ім перад людзьмі!”

Яго вочы сталі маленькімі, як у свінні, яго нос быў жахлівы і навісаў над ротам і барадой, шыі, здавалася, зусім не было, бо яго галава тырчала, нібы ўрослая ў плечы, і ён толькі з найвялікшым болям мог паварочваць яе налева-направа. Ён быў таго ж росту, што і сем гадоў таму, калі яму было дванаццаць; але калі іншыя з дванаццаці да дваццаці растуць уверх, дык ён рос ушыркі – спіна і грудзі выпіралі і глядзеліся, як маленькі, але поўны пад завязку мех; гэта тоўстае тулава месцілася на маленькіх, слабых ножках, якія не адпавядалі гэтаму цяжару, затое рукі былі доўгія і звисалі паўз цела, іх даўжыня прызначалася высокаму чалавеку, яго ж далоні былі грубыя і рудавата-жоўтыя, яго пальцы – доўгія і падобныя да павукоў, а калі ён іх добра выпростаў, то мог даставаць да зямлі, не нахіляючыся. Так ён выглядаў, маларослы Якаб; ён ператварыўся ў выродлівага карліка.

Цяпер ён прыпомніў тую раніцу, калі старая кабета падышла да кошыкаў яго маці. Усё, што ён тады ганьбіў у ёй, – доўгі нос, агідныя пальцы, – усім яна ўзнагародзіла яго, і толькі доўгую дрыжачую шыю яна прыбрала зусім.

– Ну, ці нагледзеліся вы цяпер на сябе, мой прынец? – спытаў цырульнік, падышоўшы бліжэй і разглядаючы Якаба са смехам. – Сапраўды, такі смех і сасніць нават цяжка. Але я хачу зрабіць вам прапанову, малы. Хоць маёй цырульні і хапае наведнікаў, але апошнім часам іх не заўсёды столькі, колькі я жадаў бы. Рэч у тым, што мой сусед, цырульнік Шаўм, недзе здабыў сабе волата, які прываблівае кліентаў у яго дом. Ну, вырасце волатам – не фокус, але такі чалавечак, як вы, – гэта ўжо іншая справа. Паступайце да мяне на службу, маларослік, у вас будзе жылло, ежа, пітво, адзенне – усё ў вас будзе; а вы будзеце за гэта станавіцца кожную раніцу каля маіх дзвярэй і запрашаць людзей; вы будзеце ўзбіваць мыльную пену, падаваць кліенту ручнік, і будзьце ўпэўнены: нам абодвум ад гэтага будзе карысць: да мяне пойдзе больш кліентаў, чым да таго з волатам, а вам кожны ахвотна падасць яшчэ і на кішэнныя выдаткі.

Малы ў душы быў абураны прапановай службы прынадай для кліентаў цырульніка. Але ён цярпліва стрываў гэтую ганьбу. Ён вельмі спакойна сказаў цырульніку, што ў яго на такую службу няма часу, і пайшоў.

Калі злосная старая сапсавала яго выгляд, то з яго розумам яна зрабіць нічога не змагла, гэта ён добра адчуваў; бо цяпер ён думаў і адчуваў ужо не так, як сем гадоў таму, за гэты час ён, як яму здавалася, зрабіўся мудрэйшым і разумнейшым; ён сумаваў не па сваёй страчанай прыгажосці, не праз гэты брыдкі выгляд, а толькі таму, што родны бацька праганяе яго, як сабаку, за дзверы. Вось чаму ён вырашыў яшчэ раз паспрабаваць пагаварыць з маці.

Ён падышоў да яе на рынку і папрасіў спакойна выслухаць яго. Ён напамніў ёй пра той дзень, у які пайшоў са старой, напамніў ёй пра асобныя падзеі свайго дзяцінства, потым апавёў ёй, як на працягу сямі гадоў служыў вавёркай у феі, і як тая яго ператварыла ў карліка за тое, што ён ганьбіў яе тады, пры першай сустрэчы. Шаўчыха не ведала, што ёй і думаць. Усё, што ён раскаваў пра сваё дзяцінства, супадала, але калі ён сказаў, што сем гадоў прабыў вавёркай, яна запырэчыла: “Гэта немагчыма, бо феяў – не бывае”, а калі яна пазірала на яго, у яе з’яўлялася агіда да брыдкага карліка, і яна не магла паверыць, што гэта яе сын. Нарэшце яна палічыла найлепшым пагаварыць пра гэта з мужам. Яна сабрала ўсе свае кошыкі і сказала яму ісці з ёй. І вось яны прыйшлі да будкі шаўца.

– Ты паглядзі, – сказала яна мужу, – гэты чалавек сцвярджае, што ён наш страчаны Якаб. Ён мне раскаваў, як яго скралі сем гадоў таму і як ён быў зачараваны феяй.

– Вось як! – злосна перабіў яе шавец. – Ён табе так наплёў? Пачакай жа, ты, прайдзівет! Я яму ўсё раскаваў яшчэ гадзіну таму, а цяпер ён ідзе да цябе і дурыць! Ты быў зачараваны, сыночак? Пачакай жа, я цябе адчарую!

З гэтымі словамі ён узяў нарэзаны пук рамянёў, падскочыў да малога і пачаў лупцаваць яго па гарбатай спіне і доўгіх руках, так, што той закрычаў ад болю і ўцёк з плачам.

У тым горадзе, як і ўсюды, мала ёсць месцаў, дзе паспачуваюць і падтрымаюць няшчаснага, які да таго ж нечым выклікае смех. Вось чаму так атрымалася, што няшчасны карлік увесь дзень не еў, не піў, а вечарам вымушаны быў выбраць сабе для начлегу цвінтар, хоць ён і быў мулкі і халодны.

Калі ж наступнай раніцай яго разбудзілі першыя промні сонца, то ён пачаў сур’ёзна думаць, як жа яму жыць далей, калі бацька і маці адштурхнулі яго. Гонар не дазваляў яму служыць шыльдай цырульніка, ён не хацеў наймацца ў якасці блазана, каб людзі за грошы дзівіліся з яго; што ж было рабіць? Тут ён раптам прыпомніў, што ён, калі быў вавёркай, дамогся вялікіх поспехаў у кулінарыі. І тут з’явілася ў яго – і небеспадстаўна – перакананне,

што ён можа ўцерці нос любому кухару. Ён вырашыў выкарыстаць сваё ўменне.

Як толькі вуліцы ажывіліся і канчаткова наступіў ранак, ён зайшоў найперш у царкву і памаліўся там. Затым ён выправіўся ў дарогу. Герцаг, уладар краю, быў вядомы гуляка і ласун, які любіў багаты стол і вышукваў сабе кухараў у розных краінах свету. Да яго палаца і падаўся малы.

Калі ён падышоў да варотаў, брамнікі спыталі, чаго ён хоча, і пацешыліся з яго; але ён запатрабаваў сустрэчы з галоўным кухарам. Яны засмяліся і павялі яго праз пярэднія двары, і ўсюды, дзе ён з'яўляўся, слугі спынялі свой занятак, разглядалі яго, гучна смяліся і далучаліся да астатніх, так што паступова ўверх па лесвіцы палаца рухалася незвычайнае шэсце службаў розных відаў; конюхі кідалі свае скрабніцы, пасыльныя бегалі, колькі было сілы, расцілальнікі дываноў забываліся выбіваць дываны, усе тоўпіліся і збягаліся, утварыўся натоўп, быццам вораг стаяў перад варотамі. Крык “Карлік, карлік! Вы бачылі карліка?” стаяў у паветры.

Тут у дзвярах з'явіўся наглядчык палаца са злосным тварам, з жудасным бізуном у руцэ.

– Святы Божа! Чаго вы тут узялі вэрхал, вы, сабакі? Ці вы не ведаеце, што пан яшчэ спіць?

Ён замахаў плёткай і ўдарыў ёй па спінах некаторых конюхаў і вартаўнікоў.

– О, пане! – усклікнулі яны, – паглядзіце, мы прывялі карліка, карліка, якога вы яшчэ ў жыцці не бачылі.

Наглядчык палаца з цяжкасцю стрымаўся, каб не зарагатаць, калі ўбачыў малога; ён баяўся смехам пашкодзіць сваёй годнасці. Таму ён бізуном прагнаў усіх, завёў малога ў дом і спытаўся, чаго той хоча. Калі ён пачуў, што той хоча трапіць да кухара, то адказаў:

– Ты памыляешся, сыноч! Ты хочаш трапіць да мяне, наглядчыка дома. Ты хочаш быць асабістым карлікам у герцага, так?

– Не, пане! адказаў карлік. – Я выдатны кухар і маю досвед у прыгатаванні ўсялякіх рэдкіх страваў. Адвядзіце мяне, калі ласка, да галоўнага кухара, магчыма, яму спатрэбіцца маё ўмельства.

– Як пажадаеш, хлопча. Між іншым, ты ўсё ж неабачлівы дзяцюк. Ты хочаш на кухню? У якасці прыдворнага карліка ў цябе не было б ніякай працы, а ежы і пітва – хоць заліся, і прыгожае адзенне. Што ж, паглядзім. Тваё кухарскае ўмельства, пэўна ж, не таго ўзроўню, які патрабуецца, каб быць асабістым кухарам уладара, а кухціка ты перарос.

З гэтымі словамі наглядчык дома ўзяў яго за руку і завёў ў пакоі галоўнага кухара.

– Літасцівы пан, – загаварыў карлік і пакланіўся так нізка, што носам аж дакрануўся да дывана на падлозе, – ці не патрэбны вам умелы кухар?

Галоўны кухар агледзеў яго з галавы да ног, потым зарагатаў і крыкнуў:

– Што? Ты – кухар? Ты думаеш, што нашы пліты такія нізкія, што ты можаш паглядзець на адну з іх, калі станеш на дыбачкі і як след выцягнеш галаву з плячэй? О, мілы маляўка! Той, хто паслаў цябе да мяне наймацца кухарам, проста пакпіў з цябе.

Так сказаў галоўны кухар і весела засмяўся, а з ім засмяліся наглядчык палаца і ўсе слугі, якія былі ў пакоі.

Але карлік не даў збіць сябе з панталыку.

– Не пашкадуйце яйка ці двух, крышку сіропу і віна, мукі і прыправы. У вас жа ўсяго гэтага хапае, – прамовіў ён. – Дайце мне прыгатаваць найсмачнейшую страву, выдзеліце мне патрэбнае, яна будзе прыгатаваная на вашых вачах, і тады вы скажаце: ён сапраўдны кухар.

Такія словы прамаўляў малы, і было дзіўна бачыць, як палалі пры гэтым яго маленькія вочкі, як выгінаўся туды-сюды яго доўгі нос і як тонкія пальчыкі рухаліся ў такт гаворкі.

– Добра! – усклікнуў майстра-кулінар і ўзяў пад руку наглядчыка палаца, – добра, няхай сабе – дзеля смеху. Хадзем на кухню.

Яны пайшлі праз некалькі залаў і калідораў і нарэшце прыйшлі на кухню. Гэта было вялікае прасторнае памяшканне, цудоўна абстаўленае; у дваццаці плітах увесь час гарэла полымя: чыстая вада, якая адначасова служыла садком для рыб, цякла пасярод іх, у шафах з мармуру і шыкоўнай драўніны былі выстаўленыя запасы, якія павінныя быць заўсёды пад рукой, а злева і справа месціліся дзесяць залаў, у якіх утрымліваліся ўсе ласункі, якія

толькі былі напрыдуманя ў заходніх і ўсходніх землях для ўлагоджання апетыту. Кухцікі рознага прызначэння бегалі і бразгалі і ўпраўляліся з саганамі і патэльнямі, відэльцамі і апалонікамі. Але калі галоўны кухар увайшоў, яны ўсе спыніліся як укапаня, і толькі было чуваць, як патрэскаў агонь і шумеў ручаёк.

– Што сённа замовіў уладар на сняданак? – спытаў майстра адказнага за сняданкі старога кухара.

– Пане! Ён зрабіў ласку замовіць дацкі суп і чырвоныя гамбургскія клёцкі.

– Добра, – адказаў кухар. – Ты чуў, чаго жадае ўладар? Ты возьмешся прыгатаваць гэтыя найскладанейшыя стравы? З клёцкамі табе ніяк не справіцца, гэта – сакрэт.

– Няма нічога лягчэйшага, – адказаў, здзівіўшы ўсіх, карлік, бо ён такія стравы часта гатаваў, калі быў вавёркай. – Нічога лягчэйшага, дайце мне для супа такія-сякія травы, тыя-гэтыя прыправы, сала дзіка, карэнні і яйкі. А для клёцак, – прамовіў ён цішэй, каб пачуць маглі толькі майстар кухні і адказны за сняданкі, – для клёцак мне патрэбнае рознае мяса, крышку віна, качыны тлушч, імбір і адна траўка, якая называецца “радасць жывата”.

– Клянуса святым Бенедыктам! У якога чараўніка ты вучыўся? – крыкнуў кухар у здзіўленні. – Усё да кропелькі ты пералічыў, а траўка “радасць жывата” нам самім невядомая – пэўна, з ёй будзе яшчэ смачней. О, цуда-кухар!

– Вось ніколі б не падумаў, – сказаў галоўны кухар. – Але няхай зробіць на спробу. Дайце яму, што ён патрабуе, посуд і ўсё астатняе, і няхай прыгатуе сняданак.

Так і зрабілі і наладзілі ўсё на пліце. Але выявілася, што карлік да пліты ледзь даставаў носам. Таму паставілі побач пару крэслаў, на іх паклалі мармуровую пліту і запрасілі малога цудатворца пачаць сваё ўмельства. Шырокім колам яго абступілі кухары, кухаркі, кухцікі, слугі і іншы народ, назіралі і здзіўляліся, як спрытна і лоўка ў яго атрымлівалася ўсё, як чыста і прыгожа ён усё гатаваў. Калі ён скончыў справу, ён загадаў паставіць гаршкі на агонь і кіпяціць да таго чвсу, пакуль ён не скажа. Потым ён пачаў лічыць: “адзін”, “два”, “тры” і гэтак далей, і калі далічыў да пяцісот, ён крыкнуў: “Стоп!” Гаршкі знялі, і малы запрасіў кухара пакаштаваць.

Прыдворны кухар загадаў аднаму кухціку падаць яму залатую лыжку, абмыў яе ў ручаі і перадаў галоўнаму кухару: той з урачыстай мінай падышоў да пліты, зачарпнуў стравы, пакаштаваў, заплюшчыў вочы, цмокнуў ад задавальнення языком, а потым сказаў:

– Цудоўна! Клянуса жыццём герцага, цудоўна! Ці не пакаштуеце вы лыжачку, наглядчык палаца?

Той пакланіўся, узяў лыжку, паспрабаваў і быў не ў сабе ад захаплення і радасці.

– Хвала вашаму ўмельству, шаноўны адказны за сняданкі, вы – дасведчаны кухар, але так цудоўна вы яшчэ ніколі не гатавалі ні супу, ні гамбургскіх клёцак!

Кухар таксама пакаштаваў, потым пачціва паціснуў руку карліку і сказаў:

– Хлопчык! Ты сапраўдны майстра-ўмелец, так, траўка “радасць жывата” надае ўсяму сваю прынаднасць.

У гэты час у кухню прыйшоў камердынер герцага і паведаміў, што ўладар патрабуе падаць сняданак. Стравы тут жа былі раскладзеныя на срэбны посуд і адасланыя герцагу. Галоўны кухар забраў малага ў свой пакой і пачаў размаўляць з ім. Аднак яны не прабылі там і палову таго часу, які патрэбны для прамаўлення “Ойча наш”, як ужо з’явіўся пасыльны і паклікаў галоўнага кухара да ўладара. Ён хутка апрануўся ў святочнае адзенне і пайшоў за пасыльным.

Герцаг меў вельмі задаволены выгляд. Усё, што было на срэбных талерках, ён з’еў, і калі да яго прыйшоў галоўны кухар, якраз выціраў бараду.

– Паслухай, майстра-кухар, – сказаў ён, – я і раней быў заўсёды вельмі задаволены тваімі кухарамі, але скажы мне, хто сёння гатаваў мне сняданак? Такого вытанчанага смаку яшчэ не было з таго часу, як я сяджу на троне маіх бацькоў; скажы мне, як зваць таго кухара, каб мы паслалі яму ў падарунак некалькі дукатаў.

– Васпане! Гэта дзіўная гісторыя, – адказаў галоўны кухар і расказаў, як да яго сёння раніцай прывялі карліка, які абавязкова хацеў стаць кухарам, і як гэта ўсё атрымалася. Герцаг здзівіўся неймаверна, загадаў паклікаць карліка і распытаў яго, хто ён такі і адкуль з’явіўся. Праўда, у беднага Якаба не хапіла сілы сказаць, што ён зачараваны і раней служыў у вобразе вавёркі.

Але ён і не зманіў, расказаўшы, што ён цяпер застаўся без бацькі і маці, а гатаваць навучыўся ў адной старой. Герцаг больш не распытваў, а падзівіўся з незвычайнага выгляду свайго новага кухара.

– Калі ты захочаш застацца ў мяне, – сказаў ён, – я дам табе пяцьдзсят дукатаў у год, святочнае адзенне і да таго ж дзве пары штаноў. Але за гэта ты павінен кожны дзень сам гатаваць мне сняданак, даваць указанні, як варыць абед, і ўвогуле прыняць маю кухню. У маім палацы кожны атрымлівае сваё імя ад мяне. Дык ты будзеш звацца Носам і мець званне малодшага кухара.

Карлік Нос упаў на зямлю перад магутным герцагам, цалаваў яму ногі і паабяцаў верна служыць яму.

Вось так малы на першы час быў забяспечаны, і ён не зганьбіў сваёй пасады. Бо варта сказаць, што пакуль карлік Нос быў у доме герцага, той стаў зусім іншым чалавекам. Раней ён меў звычку кідаць талеркі ці падносы, якія падносилі да стала, кухарам на галаву; так-так, нават самому старшаму кухару ён шпурнуў у злосці запечаную цялячую галёнку, якая аказалася недастаткова мяккай, у лоб, ды так моцна, што той упаў і тры дні мусіў ляжаць у ложку. Праўда, герцаг выпраўляў зробленае ў злосці некалькімі жменямі дукатаў, але ніводзін кухар без дрыжыкаў і страху не заходзіў да яго са стравамі. З таго часу, як у доме з’явіўся карлік, усё, здавалася, чароўна перамянілася. Уладар цяпер еў не тры разы ў дзень, а пяць, каб атрымаць сапраўдную асалоду ад умельства свайго самага маленькага служкі, і ні разу не пакрывіўся ад незадавальнення. Не, ён лічыў усё новым, трапным, быў ветлівы і прыемны і дзень пры дні тлусцеў.

Часта, сілкуючыся, ён клікаў майстра-кухара і карліка Носа, усаджваў аднаго справа, другога злева ад сябе і сваімі пальцамі запіхваў ім найсмачнейшыя кавалкі ў рот – прыхільнасць, якую яны абодва ўмелі высока цаніць.

Карлік быў цудам горада. Людзі напамілы бог выпрошвалі ў галоўнага кухара дазволу паназіраць, як гатуе карлік, і той-сёй з самых знатных людзей нават дамогся ў герцага таго, каб іх слугі маглі атрымаць у карліка кулінарныя ўрокі, што каштавала немалых грошай – кожны плаціў за дзень палову дуката. І каб не сапсаваць настрой іншых кухараў і не выклікаць зайздрасці да сябе, Нос аддаваў ім грошы, выплачаныя панамі за навучанне іх кухараў.

І жыў-пажываў Нос амаль два гады, заможны і ў пашане, але думка пра бацькоў засмучала яго. Так ён жыў без асаблівых здарэнняў, пакуль не здарыўся наступны выпадак.

Карлік Нос, робячы пакупкі, быў спрытны і ўдачлівы. Таму ён сам хадзіў, наколькі яму дазваляў час, на рынак, каб купіць птушку і садавіну. Адночы раніцай ён пайшоў на гусіны рынак і пачаў выбіраць цяжкіх тлустых гусак, якіх любіў уладар. Ён ужо некалькі разоў прайшоў туды-сюды, прыглядаючыся. Яго выгляд больш не выклікаў смеху і кпінаў, а ўнушаў пачціваць. Бо яго пазнавалі як славутага герцагскага прыдворнага кухара, і любая гандлярка гусямі адчувала сябе шчаслівай, калі ён паварочваў да яе свой нос.

І тут ён заўважыў, што ў канцы гандлёвага раду ў кутку сядзіць жанчына, якая таксама прапануе гусак, але не хваліць, як іншыя, свой тавар і не зазвае пакупнікоў. Ён падышоў да яе, памерыў вокам і ўзважыў яе гусак. Гэта было тое, што трэба, і ён купіў тры гусі разам з клеткай, падняў іх на свае шырокія плечы і накіраваўся назад у палац. Тут яму здалося дзіўным, што толькі дзве з трох гагаталі і крычалі, як гэта робяць усе гусі, а трэцяя паводзіла сябе зусім ціха і, унураная ў сябе, уздыхала і стагнала, як чалавек.

– Яна хворая, – сказаў ён сам сабе, – трэба паспяшацца, каб паспець яе засекчы і прыгатаваць.

Але гусь адказала выразна і гучна:

Не сячы мяне, прашу,
Бо смяротна я ўкушу.
Шыю не звярні, не рэж,
Бо тады і сам памрэш.

Вельмі напужаўшыся, карлік Нос паставіў клетку на зямлю, а гуска паглядзела на яго прыгожымі разумнымі вачыма і ўздыхнула.

– Вось табе й маеш!” усклікнуў Нос. – Вы ўмеце размаўляць, паненка гуска? Пра гэта я і падумаць не мог. Ну, не бойцеся. Навучаны жыццём не будзе прыносіць шкоды такой рэдкай птушцы. Але іду на заклад, вы не ад нараджэння апранутая ў пер’е. Я і сам калісьці быў затурканай вавёркай.

– Твая праўда, – адказала гуска, – я не нарадзілася ў гэтай вартай жалю абалонцы. Ах, ля маёй калыскі мне не праспявалі, што Мімі, дачка вялікага Ветэрбока, будзе забітая на кухні герцага.

– Супакойцеся ж, любая паненка Мімі, – суцяшаў яе карлік. – Пакуль я сумленны хлопец і малодшы кухар яго светласці, ніхто не дакранецца да вашай шыі. Я адвяду вам у сваім пакоі закутак, вы будзеце мець дастаткова

корму, а свой вольны час я прысвячу, каб забавляць вас, а астатнім кухонным работнікам скажу, што адкормліваю гуску ўсялякімі адмысловымі травамі для герцага, і як толькі выпадзе магчымасць, я выпушчу вас на волю.

Гуска падзякавала яму са слязьмі на вачах, а карлік зрабіў усё, як абяцаў: засек дзвюх гусак, а для Мімі пабудаваў закутак, сказаўшы, што хоча адмыслова выкарміць яе для герцага. Ён карміў яе не звычайным гусіным кормам, а забяспечваў печывам і салодкімі стравамі. Як толькі ў яго быў вольны час, ён ішоў паразмаўляць з ёй і суцешыць. Яны расказалі адно аднаму пра свае прыгоды, і Нос даведаўся, што гуска была дачкой чараўніка Ветэрбока, які жыве на востраве Готланд. Калісьці ён пасварыўся з адной старой феяй, якая ўзяла верх над ім праз свае інтрыгі і хітрасць, а ў помсту ператварыла дачку ў гуску і пераправіла яе праз далёка-далёка, аж сюды. Калі карлік Нос таксама апавёў сваю гісторыю, яна сказала:

– Я крыху знаюся ў гэтых справах. Мой бацька крыху расказваў мне пра гэта, наколькі ён мог дзяліцца ведамі. Гісторыя са сваркай каля каша з гароднінай, тваё раптоўнае пераўвасабленне, калі ты панюхаў траўку, а таксама сякія-такія словы старой, якія ты мне пераказаў, – доказ таго, што ты зачараваны пры дапамозе травы, і калі ты знойдзеш патрэбную траву, ты зможаш вызваліцца.

Гэта было для малога невялікім суцяшэннем, бо дзе знайсці тую траву? Аднак ён падзякаваў гусцы, і ў яго з'явілася кропля надзеі.

У гэты час да герцага заявіўся ў госці сусед-князь, яго сябра. Таму герцаг паклікаў да сябе свайго карліка Носа і звярнуўся да яго:

– Цяпер надышоў час, калі ты мусіш паказаць, ці верна служыш мне і ці майстра ты сваёй справы. Гэты князь, які гасцюе ў мяне, харчуюцца, як вядома, лепш за ўсіх, за выключэннем мяне. Ён вялікі знаток вытанчанай кухні, а ў дадатак – мудры чалавек. Паклапаціся ж пра тое, каб мой стол кожны дзень быў сервіраваны так, каб князь не пераставаў здзіўляцца. Пры гэтым, каб не трапіць да мяне ў няміласць, ты не павінен, пакуль ён тут, гатаваць адну і тую ж страву двойчы. Для гэтага ты можаш атрымаць усё неабходнае ў майго казначэя. І нават калі табе давядзецца запыкаць грошы і дыяменты ў сале, запыкай. Бо я лепш збяднею, чым буду чырванець перад ім.

Так казаў герцаг. А карлік прамовіў, пакорна пакланіўшыся:

– Няхай будзе, як вы кажаце, васпане! Калі гэтага хоча Бог, я зраблю ўсё, каб ласунак спадабаўся князю.

Малы кухар паклікаў на дапамогу ўсё сваё майстэрства. Ён не шкадаваў прыпасаў свайго гаспадара і яшчэ менш – самога сябе. Яго бачылі ўсяго ў воблаках дыму і агню, яго голас гучаў увесь час пад скляпеннямі кухні – ён распараджаўся кухцікамі і падкухарамі.

Прыезджы князь ужо чатырнаццаць дзён бавіўся ў герцага і жыў цудоўна і радасна. Яны сілкаваліся не менш за пяць разоў на дзень, і герцаг быў задаволены майстэрствам карліка. Бо ён бачыў задаволенасць і на твары свайго гасця. На пятнаццаты дзень герцаг паклікаў карліка да стала, прадставіў яго свайму гасцю, князю, і спытаў, ці задаволены ён карлікам.

– О, ты цудоўны кухар, – адказаў прыезджы князь, – і ты ведаеш, што значыць прыстойна пад’есці. За ўвесь час, пакуль я тут быў, ты не паўтарыў ніводнай стравы і гатаваў усё выдатна. Але ўсё ж скажы мне, чаму ты так доўга не падносіш караля ўсіх страваў – паштэт сюзерэн?

Кухар вельмі спужаўся, бо ніколі не чуў пра гэтага караля паштэтаў, але ўзяў сябе ў рукі і адказаў:

– О пане! Яшчэ доўга, думалася мне, ваша прысутнасць будзе радаваць гэты двор, таму я не спяшаўся. Бо чым можа парадаваць цябе кухар у дзень развітання, як не каралём паштэтаў!

– Вось як? – сказаў герцаг са смехам. – А як жа я? Ты, мусіць, хацеў дачакацца маёй смерці, каб потым парадаваць мяне? Бо і мне ты ніколі не падаваў гэты паштэт. Але падумай пра іншае развітанне, бо заўтра ты мусіш паставіць паштэт на стол.

– Няхай будзе, як ты кажаш, пане! – адказаў карлік і пайшоў. Але пайшоў без радасці. Таму што настаў дзень яго ганьбы і яго няшчасця. Ён не ведаў, як робіцца той паштэт. Таму ён пайшоў у сваю каморку і заплакаў над сваім лёсам. Тут прыйшла да яго гусь Мімі, якой было дазволена хадзіць у яго пакоі, і спытала, чаму ён так горка плача.

– Вытры слёзы, – адказала яна, пачуўшы пра паштэт сюзерэн, – гэтая стравя часта з’яўлялася на сталі майго бацькі, і я прыблізна ведаю, што патрэбна для яе прыгатавання. Ты возьмеш тое і сёе, столькі і столькі, і калі там нечага не будзе ставаць, то ў паноў, напэўна, не такі тонкі густ, каб заўважыць.

Так сказала Мімі. А карлік падскочыў ад радасці, блаславіў дзень, у які ён купіў гуску, і ўзяўся гатаваць кароль паштэтаў. Ён спачатку зрабіў

маленькую спробу, і, на дзіва, смак быў выдатны, і галоўны кухар, якому ён таксама даў пакаштаваць, зноў пахваліў яго высокае майстэрства.

На наступны дзень ён прыгатаваў паштэт большага памеру і адправіў яго, цёплы, толькі што з печы, упрыгожаны вяночкамі кветак, на стол. А сам апрануў сваё найлепшае святочнае адзенне і пайшоў у сталовую. Калі ён увайшоў, старшы прыслужнік ля стала якраз разразаў паштэт і на срэбным шуфліку падаваў герцагу і яго гасцю. Герцаг адкусіў добры кус, узняў вочы ў неба і сказаў, праглынуўшы:

– Ах, ах, ах! Нездарма яго называюць каралём паштэтаў. Але ж і мой кухар – таксама кароль усіх кухараў, ці не так, любы сябра?

Госць адкусіў некалькі маленькіх кавалачкаў, пакаштаваў, крыху патрымаў у роце, а потым засмяўся здзекліва і таямніча.

– Штуковіна зробленая даволі ўмела, – заўважыў ён, адсоўваючы ад сябе талерку, – і ўсё-такі гэта не сапраўдны сюзерэн. Я так і думаў.

Герцаг незадаволена зморшчыў лоб і зачырванеўся ад сораму.

– Сабака, а не карлік! – закрычаў ён. – Як ты адважыўся рабіць такое свайму гаспадару? Ці не загадаць адсекчы табе галаву ў кару за дрэннае кухарства?

– Ах, васпане! Клянуся небам, я гатаваў па ўсіх правілах майстэрства, не можа быць, каб нечага не хапала, – прамовіў карлік дрыжучы.

– Гэта хлусня, хлопча! – запырэчыў герцаг і нагой адпіхнуў яго ад сябе. – Мой госць не будзе ні з таго ні з сяго казаць, што нечага не хапае. Я цябе самога пасяку і загадаю засмажыць у паштэце!

Злітуйцеся! – крыкнуў малы і на каленях папоўз да гасця, абхапіўшы яго ногі. – Скажыце ж, чаго не хапае ў гэтай страве, што яна вам не да густу? Не дайце мне памерці за каліва мяса і мукі!

– Табе гэта мала дапаможа, мой любы Нос, – адказаў смеючыся прыезджы, – я ўжо ўчора падумаў, што ты не прыгатуеш гэтую страву так, як робіць мой кухар. Ведай жа, тут не хапае траўкі, якой у гэтым краі ўвогуле не ведаюць, – траўкі “чхай на здароўе”. Без гэтай траўкі паштэт не набудзе свайго смаку, і твайму пану ніколі не пакаштаваць таго, што ем я.

Тут герцаг раз’юшыўся.

– Я буду есці яго! – усклікнуў ён так, што вочы пырснулі іскрамі, – клянуся сваім княжацкім гонарам: ці я пакажу вам заўтра раніцай паштэт, які вы патрабуеце, ці галаву гэтага дзецюка, насаджаную на піку на варотах майго палаца. Ідзі, сабака, даю табе дваццаць чатыры гадзіны.

Так усклікнуў герцаг, а карлік зноў у слязах пайшоў у сваю каморку і паскардзіўся гусі на свой лёс, на тое, што яго чакае смерць. Ён жа ніколі нічога не чуў пра тую траўку.

– Калі толькі гэта, – сказала яна, – то я магу дапамагчы. Мой бацька вучыў мяне, каб я ведала ўсе травы. Магчыма, іншым часам цябе і напаткала б смерць, але, на шчасце, цяпер якраз маладзік, а ў гэты час тая траўка цвіце. Але скажы мне, ці ёсць паблізу палаца каштаны?

– Ёсць! – адказаў Нос, узрадаваўшыся. – Каля возера, за дзве сотні крокаў ад дома расце цэлая купка. Але навошта?

– Толькі пад шатамі старых каштанаў цвіце гэтая траўка, – сказала Мімі. – Бяры мяне на рукі і высадзі на волі; я пашукаю.

Ён зрабіў так, як яна сказала, і панёс яе да варотаў палаца. Але там брамнік наставіў на яго зброю і сказаў:

– Мой любы Нос, твой час прайшоў, табе нельга выходзіць з дому, у мяне наконт гэтага строгага загад.

– Але ж у сад мне, пэўна, можна пайсці? – адказаў карлік. – Май ласку, пашлі аднаго з тваіх памочнікаў да наглядчыка палаца і спытай, ці можна мне пайсці ў сад пашукаць траўку.

Брамнік так і зрабіў, і дазвол быў атрыманы. Сад быў аточаны высокім мурам, так што пра ўцёкі адтуль і думаць было не варта.

А калі Нос з гускай Мімі апынуліся на волі, ён асцярожна пасадзіў яе на зямлю, і яна хутка пайшла перад ім да возера, дзе раслі каштаны. Ён крочыў за ёй з цяжкім сэрцам, бо гэта была яго апошняя, адзіная надзея. Ён цвёрда вырашыў, што калі не знойдзе траўкі, то лепш утопіцца ў возеры, чым дасць адсекчы сабе галаву. А гусь шукала дарэмна, яна хадзіла пад усімі каштанамі, дзюбай варушыла кожную травінку, але нічога не знаходзілася, і яна ад спачування і страху пачала плакаць, бо надыходзіў вечаровы змрок, ужо амаль нічога нельга было ўбачыць.

Тут карлік зірнуў на той бок возера і раптам закрычаў:

– Зірні, зірні, там над возерам стаіць яшчэ адно высокае старое дрэва, хадзем туды і пашукаем, можа, там мы знойдзем кветку шчасця.

Гусь падскочыла і паляцела, а ён пабег за ёй так хутка, як толькі панеслі ногі. Каштанавое дрэва адкідала вялікі цень, а вакол было цёмна, і нельга было заўважыць амаль нічога; але тут раптам гусь спынілася, узмахнула ад радасці крыламі, хуценька торкнула галаву ў высокую траву і нешта сарвала, асцярожна перадаўшы гэта здзіўленаму Носу, і сказала:

– Вось тая траўка, тут яе процьма расце, так што ў цябе ніколі не будзе недахопу ў ёй.

Карлік у роздуме разглядаў траву. Салодкі водар даў яму ў нос, і ён міжволі прыпомніў сцэну свайго ператварэння. Сцябліны, лісточкі былі блакітна-зялёныя, над імі ўзвышалася палымяна-чырвоная кветка з жоўтымі краямі.

– Дзякаваць Богу! – нарэшце ўсклікнуў ён. – Які цуд! Слухай, мне здаецца, гэта тая самая трава, якая ператварыла мяне з вавёркі ў гэтую ганебную выроду. Ці не паспрабаваць мне яе?

– Пакуль што не трэба, – папрасіла гусь. – Вазьмі з сабой жменю гэтай траўкі, пойдзем з табой у твой пакой і забярэм усе грошы і ўсё, што ты маеш, а потым паспытаеш.

Так яны і зрабілі, вярнуліся ў яго каморку, і ад напружанага чакання было чутна, як калоціцца яго сэрца. Калі ён завязаў у клунак пяцьдзсят ці шэсцьдзсят дукатаў, якія ён назапасіў, адзенне і абутак, то сказаў:

– З Боскай дапамогай я вызвалюся ад гэтай навалы!

Ён уторкнуў нос глыбока ў траву і ўдыхнуў яе водар.

Тут усё яго цела выцягнулася і зарыпела, ён адчуў, як яго галава быццам адрываецца ад плячэй, ён збоку зірнуў на свой нос і ўбачыў, як той усё меншае і меншае, спіна і грудзі пачалі выроўнівацца, а ногі падаўжэлі.

Гусь у здзіўленні назірала за ўсім гэтым.

– Ах, які ты гонкі! Які прыгожы! – усклікнула яна. – Дзякаваць Богу, у табе не засталася нічога ад твайго былога выгляду!

Якаб вельмі ўзрадаваўся, падняў рукі і пачаў маліцца. Але ў радасці ён не забыў, чым абавязаны Мімі. Хаця сэрца і прасіла яго ісці да бацькоў, удзячнасць перасіліла гэтае жаданне, і ён сказаў:

– Каму ж іншаму, як не табе, я мушу дзякаваць, што вернуты сабе самому? Без цябе я ніколі не знайшоў бы гэтай травы і навек заставаўся б у тым абліччы альбо нават загінуў бы ад сякеры ката. Я хачу табе аддзячыць. Я правяду цябе да твайго бацькі. Ён такі магутны чараўнік, што лёгка адчаруе цябе.

Гусь залілася слязьмі і прыняла яго прапанову. Якаб, нікім не пазнаны, разам з гускай пакінуў палац і выправіўся ў дарогу да ўзбярэжжа, радзімы Мімі.

Яны шчасліва здзейснілі сваё падарожжа, Ветэрбок адчараваў сваю дачку і шчодра ўзнагародзіў Якаба. Калі ён вярнуўся ў свой родны горад, яго бацькі ў прыгожым юнаку з радасцю пазналі свайго страчанага сына. З падарункаў, якія ён атрымаў ад Ветэрбока, ён купіў сабе лаўку, зрабіўся багатым і шчаслівым.

Пасля знікнення Якаба з герцагавага палаца там узняўся вялікі пярэпалах. Калі на наступны дзень герцаг хацеў выканаць сваю клятву і загадаць адсекчы галаву карліку за тое, што той не знайшоў травы, малы знік. Князь жа сцвярджаў, што герцаг таемна дапамог яму ўцячы, каб не страціць свайго найлепшага кухара, і абвінавачваў яго ў вераломнасці. З гэтай прычыны паміж двума князямі ўспыхнула вялікая вайна, якая ў гісторыі стала добра вядомай як “травяная вайна”. Адбылося некалькі бітваў, але нарэшце быў заключаны мір, і гэты мір называюць “паштэтны мір”, таму што на ўрачыстасці прымірэння кухарам князя быў прыгатаваны сюзерэн, кароль паштэтаў, які сваім смакам вельмі дагадзіў пану герцагу.

пераклад з нямецкай – Уладзімір Папковіч

Пераклад зроблены з выдання: Wilhelm Hauff, Märchen, K.Thienemanns Verlag, Stuttgart – Wien, 1992.

© Уладзімір Папковіч, пераклад, 2010